

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PRÁVNICKÁ FAKULTA

POSUDEK Oponenta RIGORÓZNÍ PRÁCE

Téma práce : Násilná kriminalita
Autor : Mgr. Lenka Staňková
Vedoucí rigorózní práce: JUDr. Filip Ščerba, Ph.D.
Oponent : JUDr. Jaromír Hořák, Ph.D.
Rozsah práce: 108 stran vlastního textu
Datum odevzdání práce: 18.5. 2015

1. Celková charakteristika tématu:

Předkládaná práce pojednává z nejrůznějších aspektů o fenoménu násilné kriminality. V odborném diskurzu kriminologie a forenzních věd bývá zvolenému tématu u nás i ve světě věnována trvalá pozornost. V oboru trestního práva však u nás byla tato problematika spíše zanedbávána. Docházelo ke zkoumání jen dílčích otázek či vybraných trestných činů, zatímco komplexní monografické zpracování chybělo. Tento fakt je zarážející s ohledem na řadu změn, jimiž prošla ustanovení věnovaná trestným činům proti životu a zdraví během rekodifikace trestního práva hmotného v České republice i na Slovensku. Tohoto dluhu české trestněprávní nauky jsem si byl sám vědom, když jsem v rámci doktorského studia letech 2006 až 2010 zkoumal téma úmyslných usmrcení. Překvapil mě značný zájem o téma násilné kriminality v zahraniční literatuře a jeho minimální reflexe u nás. Ani po vstupu nového trestního zákoníku v účinnost se situace příliš nezměnila, ačkoli začala vznikat bohatá a mnohdy velmi inovativní judikatura, jejíž analýzu ze strany nauky bych byl očekával. Velmi vyspělá práce Lenky Staňkové uvedený dluh do značné míry splácí. Text její rigorózní práce byl do značné míry zahrnut ve stejnojmenné publikaci, na níž se podíleli i další autoři.

Je třeba zdůraznit, že zvolené téma rozhodně nepatří k triviálním. Klade značné nároky na dobrou orientaci autora v široké škále trestněprávních problémů (mj. otázky přičetnosti, zavinění či omisivních trestných činů, příp. nejrůznější otázky trestání). Autorka navíc k tématu přistoupila se značnou ctížádostí a usilovala o vyčerpávající přehled aspektů kriminologických a forenzně psychologických. K tomu přistoupil záměr autorky provést samostatné empirické šetření formou sondy do soudních spisů vedených ve věcech úmyslných usmrcení u několika krajských soudů. Z uvedeného je patrný mezioborový charakter předkládané práce, kdy jen samo provedení a náležité vyhodnocení empirického výzkumu představuje úkol překračující běžnou erudici absolventky právnické fakulty. Nelze přehlédnout ani nutnost studia zahraničních pramenů, včetně např. u nás hůře dostupné francouzské literatury.

2. Hodnocení práce dle jednotlivých kritérií

- logická stavba práce, hloubka provedené analýzy – po formální stránce má předložená práce přehlednou i logickou strukturu: práce je rozdělena na část kriminologickou, část trestněprávní a na část věnovanou empirickému výzkumu, v němž si autorka kladla za cíl identifikovat nejvýznamnější kriminogenní faktory v oblasti úmyslných usmrcení. Lze si klást otázku, zda struktura práce není příliš šablonovitá a zda úsilí o přehlednost nedává práci až příliš ráz učebnice či příručky. Bylo by možné se zamýšlet nad tím, zda autorka nemohla své poznatky utřídit více průřezově, tzn. více provázat výklad trestněprávní a kriminologický. Totéž se týká komparatistických exkurzů, které v rámci textu působí poněkud izolovaně. Spíše encyklopedické pojetí, které autorka zvolila má však nesporné přednosti pro čtenáře, který může dle libosti snadno dohledat dílčí otázku, o níž má zájem. Vzhledem k dosavadní absenci podobné syntetické práce jde o nezanedbatelnou přednost. Přehlednost textu umocňuje logické členění na kapitoly a oddíly označené v desítkové soustavě.
- Autorka v kriminologické části práce nejprve vymezuje pojem násilné kriminality a s ním související pojmy. Tu je třeba vyslovit autorce uznání za to, že dokázala utřídit nejrůznější a často navzájem si odporující výklady a definice, jež se v literatuře objevují. Zejména velmi důvtipně vymezuje případy, kdy je násilí prostředkem donucení a případy, kdy je fyzický útok cílem sám o sobě. Pro účely své práce autorka za násilí považuje jak úmyslné destruktivní jednání pachatele za použití fyzické síly vůči tělesné integritě poškozeného, tak i použití fyzické síly k překonání nebo zamezení kladeného nebo očekávaného odporu oběti. Autorka si je přitom vědoma, že pojem „násilná kriminalita“ je podstatně širší než okruh skutkových podstat zahrnutých do hlavy I trestního zákoníku. Za velmi informativní po této stránce považuji výčet uvedený na str. 13, kde autorka naznačuje rozdíl mezi trestnými činy, jež mají násilný charakter vždy, nebo alespoň alternativně (tzn. násilné jednání patří mezi jejich zákonné znaky) od trestných činů, pro jejichž spáchání je použití určité formy násilí toliko typické.
- V kapitole věnované struktuře a dynamice násilné kriminality autorka vyhodnocuje dostupná statistická data. Za podstatné považuji závěry autorky o tom, že nárůst násilné kriminality prezentovaný v médiích je pouhým klamem. Je trochu spodivem, že autorka v práci s tak širokým záběrem alespoň stručně nezmiňuje některé teorie týkající se role médií při vzniku a udržování umělého strachu ze zločinu. O to podrobněji a barvitěji však autorka podává výklad o jednotlivých typech pachatelů násilné kriminality, kde mohla vedle standardních děl z oblasti forenzní psychologie vycházet z bohaté kasuistiky, kterou shromáždila při studiu rozhodovací praxe krajských soudů. Lze si ovšem představit větší propojení, snad i splnutí tohoto výkladu s výsledky empirického výzkumu. Zdařile je zpracována i část textu věnovaná obětem násilných trestných činů. Autorka ve svém výkladu reflektuje nedávné změny české právní úpravy a zajímavým způsobem vymezuje pojmy oběti a poškozeného v trestním řízení. Poukazuje mimo jiné na to, že oběť nemůže svá práva převést na jinou osobu, neboť práva jí přiznaná jsou ryze osobními právy. Správně autorka konstatuje, že v jiných ohledech je pojem oběti naopak širší než pojem poškozeného, neboť mezi oběti se řadí i tzv. oběti sekundární, byť by neměly postavení poškozeného. Autorka rovněž bystře vyvrací výklad procesních předpisů, podle nějž by např. osoba, proti níž směřoval nezdařený pokus trestného činu, nemohla vystupovat jako poškozený v trestním řízení.
- Nový zákon o obětech trestných činů č 45/2013 Sb. autorka zajímavě a kriticky komentuje. Jako případ rozporu mezi záměrem zákonodárce a dikcí zákona uvádí autorka mj. případy nutné obrany, kdy má jednání obránce stricto sensu rovněž ráz „činu jinak trestného“, takže útočník, proti němuž obrana směřuje, by měl mít postavení oběti. Uvedený problém je dle

autorky řešitelný toliko odkazem na obecnou zásadu zákazu zneužití postavení oběti obsažený v § 3 odst. 1 citovaného zákona, případně ještě obecněji odkazem na princip, že nikdo nemůže mít prospěch z vlastního protiprávního jednání. Tu však lze namítat, že jednání v nutné obraně se považuje za jednání po právu, tzn. dovolené, což nepřipouští, aby útočník měl postavení „oběti trestného činu“. To je zcela zásadní rozdíl od situace, kdy je „činem jinak trestným“ jednání protiprávní, sociálně škodlivé (např. jednání trestně neodpovědného z důvodu věku). Značnou pozornost autorka věnuje výkladovým úskalím kategorie tzv. zvláště zranitelné oběti. Autorka mimo jiné de lege ferenda navrhuje, aby se v pochybnostech presumovalo, že se jedná o oběť zvláště zranitelnou. Tak chce autorka reagovat na ne příliš jasnou definici dle § 2 odst. 4 písm. d) citovaného zákona. Jako velmi zajímavé hodnotím i pasáže, jež autorka věnuje otázkám prevence násilné kriminality. Oceňuji, že si autorka všímá toho, že legální držení střelné zbraně pro vlastní občany působí spíše kriminogenně. I tomuto fenoménu byla v zahraniční literatuře věnována značná pozornost.

Juristickou část autorka pojala jako rozbor zejména hlavy I zvláštní části trestního zákoníku. Postupuje komentářovým stylem od úmyslných usmrcení, kde vyzdvihuje a hodnotí změny v systematice oproti zákonu předchozímu. Podrobně se zamýšlí nad výkladem typových znaků základních, kvalifikovaných a privilegovaných skutkových podstat. Její výklad je pln bystrých postřehů a přiléhavých formulací, jež osvětlují mnohdy nepřítisť jasná místa právní úpravy nebo alespoň identifikují klíčové problémy. Za určující znak tzv. prosté vraždy dle § 140 odst. 1 TZ autorka považuje afekt, neboť jeho nepřítomnost dle jejího názoru znamená, že se u pachatele vyskytl alespoň rozmysl jako znak vraždy premeditované. Naposled uvedený znak Staňková ovšem navrhuje vypustit: tento znak „tvoří jen velmi křehkou hranici“ a jeho naplnění se v praxi jen obtížně prokazuje. Autorka spatřuje jako smysluplnější, aby premeditovaná vražda byla nadále charakterizována toliko předchozím uvážením. S výhradami autorky lze souhlasit potud, že tzv. reflexe v podobě rozmyslu skutečně zahrnuje situace velmi odlišné od toho, co se rozumí předchozím uvážením. Lze mít za to, že zákonodárce chtěl použitím znaku rozmyslu do rámce premeditované vraždy zahrnout i případy, kdy není patrné plánování trestného činu s delším časovým odstupem. S podobným důvtipem autorka analyzuje rovněž trestný čin zabití. Zde se odůvodněně hlásí k názoru, že se v případě § 141 odst. 1 TZ jedná o alternativní skutkovou podstatu, jejíž privilegující znaky nemusejí být v konkrétním případě naplněny současně. Autorka se mj. zajímavým způsobem zamýšlí nad tím, zda by mělo dojít k novému přezkoumání případů pachatelů úmyslných usmrcení, kteří byli odsouzeni ještě za účinnosti starého trestního zákona a jejich činy nesly znaky charakteristické pro dnešní trestný čin zabití. Autorka dospívá k negativnímu závěru a odkazuje spíše na možnost podmíněného propuštění.

Nadmíru podnětná je také kapitola věnovaná ublížení na zdraví, a to zejména jednotlivým formám těžké újmy dle § 122 odst. 2 TZ. Autorka zde provádí mimořádně zdařilou syntézu dosavadní judikatury i názorů nauky. Mnohde však jde nad rámec doposud tradovaného výkladu, jež zásadním způsobem doplňuje a upřesňuje. Tato část rigorózní práce má bezprostřední význam pro aplikační praxi. Autorka mj. poukazuje na to, že na charakteru zranění jako těžké újmy na zdraví nic nemění fakt, že je možno toto zranění napravit některými lékařskými zákroky, nikoliv však pouze jednoduchou operací. Na řadě zajímavých příkladů velmi srozumitelně vymezuje rozdíl mezi ztrátou tzv. povšechné pracovní způsobilosti a ztrátou způsobilosti ke konkrétnímu povolání. Podrobně autorka uvažuje také nad detailněji skutkově vymezenými případy, např. situací kdy došlo u poškozeného k vyrazení předních zubů. Autorka se staví skepticky k některým judikátům Nejvyššího soudu, podle nichž je zásadní fakt, že poškozenému bylo bez větších problémů možné vytvořit zubní náhradu. Tu je ovšem vhodné zdůraznit argument, že ač byly zuby úspěšně nahrazeny, nejde již o živé vlastní zuby.

Předkládaná práce dále nezapře, že vznikala pod vedením předního odborníka na oblast trestních sankcí, F. Ščerby. Velmi zdařile a srozumitelně je zpracována část textu věnovaná ukládání ochranných opatření. Autorka přehledně rozlišuje tři charakteristické situace: případy nezaviněné nepříčetnosti, případy odpovídající tzv. Rauschdeliktu (opilství), a případy, kdy pachatel nebyl nepříčetný, avšak spáchal trestný čin ve stavu vyvolaném duševní poruchou, jenž si nepřivodil ani z nedbalosti aplikací návykové látky. U trestných činů spáchaných v souvislosti s ebriitou, autorka mj. zdůrazňuje význam stupně závislosti pachatele a otázky, zda byl stav ovlivnění návykovou látkou hlavní příčinou násilného konfliktu, nebo zda měl jen druhotný vliv na zvýšení agresivity pachatele, či zda tento stav neměl na násilný konflikt výraznější vliv. Dále nelze než souhlasit s názorem autorky o problematické individuálně preventivní funkci nepodmíněného trestu již s ohledem na často výrazně násilné vězeňské prostředí. U závažných trestných činů proti životu a zdraví ovšem především platí, že poena noxae est vindicta.

Autorka do juristické části předkládané práce rovněž zahrnuje exkurz o francouzské právní úpravě, jenž je velmi informativní vzhledem k menší obeznámenosti s francouzským trestním právem u nás. Je ovšem pravda, že tato část práce je spíše zdařilou kompilací z několika základních francouzských příruček, než složitější komparativistickou úvahou. Bylo by přitom velmi zajímavé se zamyslet nad vlivem románských kodifikací na právní úpravu násilných deliktů ve střední Evropě od doby osvícenství (včetně poukazu na klíčové rozdíly).

Závěrečná část rigorózní práce, jež je věnována empirickému výzkumu případů úmyslných usmrcení, by zřejmě obstála i jako samostatná studie. Autorka provedla sondu do poměrně rozsáhlého vzorku 50 soudních spisů. Je však třeba zdůraznit, že tu šlo o trestní věci vedené u pěti krajských soudů zvolených reprezentativně po celé republice. Stojí za zmínku, že zkoumané trestní věci byly pravomocně skončeny v letech 2010 až 2012, kdy byly projednávány i trestné činy spáchané ještě za účinnosti starého trestního zákona. Z již uvedeného je patrné, že rozsahem je autorčin výzkum srovnatelný např. s tím, jež provedl před několika lety přední slovenský badatel A. Heretik.

Autorka ve svém vzorku zkoumala celou řadu juristicky i kriminálně psychologicky zajímavých ukazatelů. Z výsledků zaujme již např. malý počet odsouzených pro trestný čin zabítí (nemluvě o zcela výjimečné právní kvalifikaci vraždou novorozeného dítěte matkou) a překvapivě nízký poměr činů, jež ustrnuly ve fázi pokusu. Pokud jde o zjištěné charakteristicky pachatelů, většina z nich se objevuje i v zahraničních výzkumech, včetně typického faktu, že většina pachatelů vražd již byla v minulosti trestána. V anglosaské literatuře se v této souvislosti nezřídka hovoří o tzv. subkultuře násilí v rámci sociální podtřídy (underclass). Přitom však Staňková uzavírá, že téměř ve třech čtvrtinách případů spáchal pachatel násilný trestný čin poprvé, což se také odrazilo ve vysokém podílu trestů odnětí svobody uložených v dolní polovině trestní sazby. Z okolností, jež Staňková podrobněji zkoumá, lze vyzdvihnout problematiku chování pachatele po dokonání trestného činu. Dle autorky mohou pachatelé volit rozmanité typy chování, jež charakterizuje buď jako „negativní“ (skrývání se, zničení nebo skrytí těla a jiných důkazů, inscenování alibi, popírání skutků atd.), nebo naopak jako „pozitivní“ (oznámení činu, přivolání pomoci, doznání se, ochota vypovídat a účastnit se vyšetřování, odškodnění oběti, omluva, lítost atd.). S ohledem na převahu afektivních vražd mezi blízkými osobami, převažovaly vzorce označované autorkou jako pozitivní. Autorka ovšem poukazuje na to, že chování některých pachatelů vykazovalo známky obou typů chování, případně se proměňovalo od negativního k pozitivnímu či vice versa. Tak jako v předchozích kriminologických výzkumech o úmyslných usmrceních, i Staňková věnuje značnou pozornost vzájemným vztahům pachatele a oběti a otázce viktimologického zavinění. Dospívá k málo překvapivému závěru, že ve většině kauz konfrontačních a partnerských vražd nebylo možno přesně určit, kdo konflikt inicioval nebo gradoval.

Na závěr se autorka zamýšlí mj. i nad možnostmi prevence násilných trestných činů. Mohu jen souhlasit, zdůrazňuje-li obtížnost individuální prevence a vyzdvihuje-li prevenci sociální

Po stránce obsahové a metodologické je třeba vyzdvihnout i schopnost autorky srozumitelně rekapitulovat a shrnout poznatky. I přes jisté výhrady co do provázanosti teoretické a empirické části působí práce dojmem homogenního celku.

- práce s literaturou (využití cizojazyčné literatury) včetně citací; grafy, tabulky –*Pokud jde o bibliografii, stavěla autorka především na česky a slovensky psané komentářové literatuře a spíše ojedinělých monografických zpracováních dílčích témat. V kriminologické části však čerpá i z řady zahraničních prací především anglosaské provenience. Zdaleka nejvýznamnějším pramenem je však pro autorku česká judikatura trestních soudů, z níž byla s to vytvořit originální syntetický text. Totéž platí o statistických datech, na jejichž základě (vedle vlastního empirického výzkumu) autorka sestavila početné grafy a tabulky. Autorku je třeba pochválit za to, že grafy a tabulky nepředstavují v předkládané práci pouhý mrtvý přívěsek ve formě příloh, ale průběžně v textu ilustrují jednotlivé kriminologické a právní jevy. Autorka metodologicky správně pracuje s poznámkovým aparátem a citacemi. Přiměřeně zachází i se zdroji ze sítě Internet.*
- jazyková a stylistická úroveň –*velmi dobrá. Text je i přes relativní obtížnost poutavý a čtivý.*

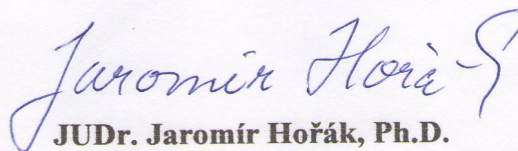
4. Případné další vyjádření k práci: *Autorka prokázala výbornou schopnost vytvořit z literárních pramenů, judikatury, statistických dat a výsledků vlastního šetření originální odborný text, který bude mít význam i pro aplikační praxi.*

5. Připomínky a otázky k zodpovězení při obhajobě: *Navrhuji, aby autorka při ústní obhajobě znovu shrnula výsledky svého empirického šetření. Do jaké míry souvisí dle jejího názoru násilná kriminalita se socioekonomickým statusem pachatele? Lze vysledovat souvislost s dalšími sociálně patologickými jevy (alkoholismus, drogová závislost, gamblerství, rasismus, bezdomovectví, nezaměstnanost, prostituce atp.)? Jaké návrhy de lege ferenda považuje autorka (vedle vypuštění znaku rozmyslu) na základě svého výzkumu i teoretických poznatků za odůvodněné?*

6. Doporučení / nedoporučení práce k obhajobě. Doporučuji k obhajobě.

7. Navržený klasifikační stupeň: 1 (výborně)

V Praze dne 30. května 2015

JUDr. Jaromír Hořák, Ph.D.

oponent rigorózní práce